

Communicatie en postsystemen in het laatmiddeleeuwse Brugge

De geschiedenis van de postsystemen in de Lage Landen laten vele historici beginnen bij 1489. Toen werd de Noord-Italiaan Frans de Tassis door Maximiliaan van Oostenrijk aangesteld als zijn persoonlijke postmeester. Zijn opdracht bestond erin een gestructureerd postsysteem te ontwikkelen.² Enkelen waagden zelfs deze datum te beschouwen als het begin van een heuse 'communicatierevolutie'.³ Een revolutie impliceert een totale ommekeer. Maar vooraleer van een ommekeer kan gesproken worden moet je kennis hebben van zowel de situatie in de periode voor 1489 als in de periode erna. In de praktijk behandelen de meeste werken echter enkel de periode na 1489, meer bepaald een onderzoek naar de praktijk, de snelheid en de efficiëntie van het Thurn en Taxis-postbedrijf. Ook zij die spraken van een communicatierevolutie deden amper onderzoek naar de voorgaande periode. In dit artikel zal wel worden stilgestaan bij het informatiesysteem voor het jaar 1489, dus in de late middeleeuwen. Zo zal het belang van 1489 in de ontwikkeling van de postgeschiedenis genuanceerd worden door te wijzen op de verschillende netwerken die voorheen bestonden. De snelheid, grootte en waarde van deze netwerken zul-

- 1 Dit artikel kwam tot stand door de steun van het IUAP-project fase VI/32 (<http://www.cityandsociety.be/>). Ik dank hierbij prof. dr. Marc Boone voor zijn kritische opmerkingen. Het is een bewerking van een lezing gegeven op 19 mei 2009 in Antwerpen op een workshop georganiseerd door de Vlaamse Werkgroep Mediëvistiek. Ik dank dan ook de organisators Jelle Haemers en An Faems voor de uitnodiging.
- 2 Zie M. MEURRENS en L. JANSSENS, *De post van Thurn en Taxis 1489-1794*, Brussel, 1992 (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Educatieve dienst. Derde reeks, 1), 139 p.
- 3 W. BEHRINGER, 'Communications Revolutions: A historiographical context', in: *German History*, 24 (2006), p. 333-375; IDEM, 'La "Révolution des communications" au début des temps modernes, mots clé pour une systématisation', in: *Francia: Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 34 (2007), p. 155-193; H. V. SEGGERN, 'Die Entstehung des Postwesens in Mitteleuropa – Eine "Kommunikationsrevolution"?', in: *Francia: Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 34 (2007), p. 195-216.

len hierbij aan bod komen. 1489 was niet zozeer het begin van een postsysteem, maar toen werd enkel een reeds bestaand communicatiesysteem geïncorporeerd in de staatsmacht. Een belangrijke stap in de evolutie, maar zeker geen revolutie.

Al in 1941 onderzocht Yves Renouard het systeem van corresponderen bij de pausen van Avignon.⁴ Navolging bleef echter beperkt omdat de verspreiding van nieuwsberichten vooral onderzocht werd vanuit het standpunt van de politieke propaganda en de daarmee gepaard gaande geschiedenis van de publieke opinie.⁵ Het onderzoek naar de verschillende communicatienetwerken kwam pas goed op gang vanaf de jaren negentig van de twintigste eeuw.⁶ De eerste aandacht ging daarbij uit naar de methode (met of zonder paard, boot), de snelheid, de verschillende netwerken en de verspreiding van de nieuwsinformatie. Hierbij maakte Elizabeth Crouzet-Pavan voor de stad Venetië een eenvoudig, maar bruikbaar onderscheid tussen drie belangrijke netwerken. Het eerste is een politiek en administratief netwerk. De betekenis hiervan hangt af van de hoeveelheid verzonden brieven, de centralisering, het functioneren van de kanselarij en de politieke verhoudingen. Het tweede is het netwerk van de handelaars, gestuurd door eco-

4 Y. RENOARD, *Les relations des papes d'Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378*, Lyon, 1941 (Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome. Série 1, 151), 694 p. Zie in het bijzonder hoofdstuk VI, p. 284-292. Zie ook Y. RENOARD, 'Comment les papes expédiaient leur courrier', in: *Revue Historique*, Historique, 180 (1937), p. 1-29.

5 Voor een overzicht, zie: C. GAUVARD, 'Introduction', in: C. GAUVARD en M. HEBERT (red.), *Information et société en Occident à la fin du Moyen Âge*, Parijs, 2004, p. 11-37, noot 3.

6 *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Internationaler Kongress an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990*, Wenen, 1992; *La circulation des nouvelles au Moyen Âge: 24e congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public*, Avignon, juin 1993, Rome, 1993, 254 p.; R.-H. BAUTIER, 'Comunicazione e vita di relazione nel medioevo', in: R.-H. BAUTIER, A.M. PIEMONTESE, A. LORENZINI (red.), *La comunicazione nella storia. 2. Lo sviluppo del pensiero e le forme del comunicare. 1. Medioevo/Islam*, Rome, 1992. Sinds 2006 gaan de congressen van 'The International Commission for the History of Towns' ook dieper in op de stad en haar communicatiemethoden: Zagreb 2006: *Town and Communication*; Londen 2007: *Communication between Towns*; Lecce 2007: *Long-Distance Communication between Towns in the Period up to the 20th Century*.

nomische motieven en vaak met een hogere snelheid. Het derde is het netwerk van het informele gerucht.⁷

In dit artikel wil ik kort ingaan op deze drie netwerken. Op deze manier wordt een eerste blik geworpen op deze verschillende soorten communicatienetwerken. Het is slechts een basis en verder onderzoek naar elk van deze netwerken (en naar de vele andere communicatiesystemen) is nodig. In dit artikel zullen deze netwerken onderzocht worden aan de hand van de stad Brugge in de late middeleeuwen. Deze stad is een dankbaar onderzoeksobject omdat ze zowel in de binnenlandse politiek als in de Europese handel een belangrijke plaats innam en dus in verschillende netwerken een belangrijke communicatiepartner was.

HET POLITIEKE NETWERK: DE STEDELIJKE BODEN

Het Brugse stadsbestuur zond quasi dagelijks boden naar een stad, persoon of instelling. Daarvoor had het enkele vaste *messagiers* in dienst. In 1488 waren dit er vier met elk een jaarloon van 2 lb. 1 s. 8 d. paris.⁸ Daarnaast kon het stadsbestuur nog een beroep doen op tal van andere losse *garsoenen* en boden.⁹ Ook vast stedelijk personeel zoals pensionarissen, secretarissen, enz. werd geregeld de stad uit gestuurd. Alle kosten voor de verplaatsingen werden genoteerd in een aparte categorie in de stadsrekeningen: *Uutgheven*

- 7 E. CROUZET-PAVAN, 'Les mots de Venise: sur le contrôle du langage dans une Cité-Etat italienne', in: *La circulation des nouvelles au Moyen Âge*, Rome, 1994, p. 208-209. Ook in andere werken worden drie soortgelijke informatiestromen onderscheiden: P.-D. KUSMAN, *Financiers du Prince ou 'usuriers publics'? Le rôle des banquiers piémontais dans les villes du duché de Brabant (XIIIe-XIVe siècles)*, ULB, 2008, p. 446-452 (onuitgegeven doctoraatsthesis), p. 446-452; J. MURRAY, 'Of Nodes and Networks: Bruges and the infrastructure of Trade in Fourteenth-Century Europe', in: P. STABEL (red.), *International Trade in the Low Countries (14th-16th Centuries): merchants, organisation, infrastructure*, Leuven, 2000, p. 1-14.
- 8 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen 1486-1487, f. 48 r.: *Item betaelt den viere messagieren te wetene Jan van Diest, Jan van Sceipstale, Willem de Hollandere ende Wouter van Campen, elken XL1 s. 8 d. Cant tsamen 8 lb. 6 s. 8 d.*
- 9 In de jaren 50 van de vijftiende eeuw stond er bij de uitgave voor de jaarlonen (pensioenen) zelfs een volledige categorie *Messagieren en garsoenen*. Hier werden in totaal 25 personen uitbetaald. Zie BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1451-1452, f. 22 r.

van *rhideghelde*.¹⁰ Hierin staan de datum van vertrek, wie er werd uitgestuurd, naar waar hij werd gezonden, om welke reden, hoeveel dagen hij daarvoor onderweg was, hoeveel zijn dagloon was en tot slot het totaalbedrag. Deze verplaatsingen namen voor de jaren 1416-1420 jaarlijks gemiddeld 4560 lb. parisis in beslag.¹¹ Dit op een volledig uitgavenpatroon van gemiddeld 98.000 lb. parisis.¹² De bodeuitgaven namen dus ongeveer 5 procent in van de jaarlijkse stedelijke uitgaven. Aan de hand van deze bodelijsten werd geanalyseerd hoe de correspondentie verliep, naar welke steden, om welke reden, enz. Deze lijsten in de rekeningen van de stad Brugge werden voor drie perioden van telkens vijf jaar doorgenomen (1416-1420, 1451-1455, 1485-1489).

Een bode uitsturen was meer dan enkel een brief versturen. Het bodesysteem was namelijk een belangrijk hulpmiddel in het politiek beleid. Het is enkel via een voortdurende politiek naar buiten toe dat de stedelijke overheid kon ijveren voor gunstige maatregelen voor de eigen stad.¹³ Daarom vertelt een analyse van het bodesysteem ons meer dan enkel met wie de stad contact had. Het

10 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen.

11 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen: 1415-16 (f. 93 r.), 1416-17 (f. 108 v.), 1417-18 (f. 95 v.), 1418-1419 (f. 98 v.), 1419-20 (f. 101 r.)

12 Zie telkens de laatste folia van de bovenvermelde rekeningen.

13 Deze visie werd vooral door Pierre Monnet verdedigd in zijn onderzoek over de Zuid-Duitse steden. Zie P. MONNET, 'Diplomatie et relations avec l'extérieur dans quelques villes de l'Empire à la fin du Moyen Age', in: H. DUCHARDT en P. VEIT (red.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie – Praxis – Bilder. Guerre et paix du Moyen Age aux temps Modernes. Theorie – Pratiques – Représentations*, Mainz, 2000, p. 73-101; P. MONNET, 'De la rue à la route: messages et ambassades dans les villes allemandes à la fin du Moyen Age', in: G. JARITZ (red.), *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter*, Wenen, 2001, p. 71-89; P. MONNET, 'Jalons pour une histoire de la diplomatie urbaine dans l'Allemagne de la fin du Moyen Age', in: D. BERG, M. KINTZINGER en P. MONNET (red.), *Auswärtige Politik und internationale Beziehungen in Mittelalter (13.-16. Jahrhundert)*, Bochum, 2002, p. 151-174; P. MONNET, 'Pouvoir communal et communication politique dans les villes de l'empire à la fin du Moyen Age', in: *Francia: Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 31: 1 (2004), p. 121-139; P. MONNET, 'Courriers et messages: un réseau urbain de communication dans les pays d'Empire à la fin du Moyen Age', in: C. GAUVARD en M. HEBERT (red.), *Information et société*, p. 281-306. Michael Jucker ondersteunt deze aanpak in zijn studie over het briefverkeer tijdens de Zwitserse Statenvergaderingen in de late middeleeuwen: M. JUCKER, *Gesandte, Schreiber, Akten. Politische Kommunikation auf eidgenössischen Tagsatzungen im Spätmittelalter*, Zurich, 2004, 367 p.

vertelt ons ook met wie de stad contact wou hebben, welke de stedelijke ambities waren en wie er werd gecontacteerd om deze ambities te realiseren. Door de studie van de interstedelijke contacten kunnen we aldus de kernpunten van de stedelijke politiek onderzoeken. Ook de structuur van het stedelijk netwerk wordt duidelijker, vooral eventuele tijdelijke kortsluitingen en variaties van dat netwerk.

Alle contacten die de stad tijdens de onderzochte 15 jaar had, en dat zijn er meer dan 5500, kunnen opgedeeld worden in vier grote groepen. Ten eerste reisde men naar de stadsbesturen van andere steden, ten tweede naar de hertog en zijn entourage, ten derde naar hoge edellieden, kerkelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders en ten vierde naar de financiële en juridische centrale en kerkelijke instellingen.

Het overgrote deel van de contacten vond plaats binnen een straal van 100 km rond Brugge. Er zijn twee uitzonderingen, namelijk de verplaatsingen naar het Parlement van Parijs en de verplaatsingen naar de hertog wanneer die buiten het graafschap Vlaanderen was. Om hierover een beter beeld te krijgen, werden alle geadresseerden uit de eerste categorie, dus de contacten met de andere stadsbesturen, in een tabel gezet.

Tabel 1 Top 15 van stadsbesturen die door Brugge gecontacteerd werden

	1416-1420		1451-1455		1485-1489	
1.	Gent	49	Gent	62	Gent	160
2.	Sluis	49	Ieper	48	Sluis	88
3.	Ieper	32	Sluis	31	Ieper	81
4.	Nieuwpoort	12	Damme	17	Damme	61
5.	<i>oostwaert</i>	10	Rijsel	11	Oostende	57
6.	<i>westwaert</i>	10	Blankenberge	8	<i>westwaert</i>	28
7.	Calais	9	Oostende	7	Nieuwpoort	17
8.	Duinkerke	9	<i>westwaert</i>	7	Duinkerke	14
9.	Damme	8	Nieuwpoort	6	Kortrijk	14
10.	Diksmuide	8	Brussel	6	Diksmuide	12
11.	Antwerpen	7	Monnikrede	6	Oudenburg	11

12.	Rijsel	7	Aardenburg	5	Rijsel	11
13.	Veurne	6	Ter Muide	5	Blankenberge	10
14.	Aardenburg	5	Hoeke	5	<i>oostwaert</i>	10
15.	Grevelingen	4	Veurne	4	Mechelen	9

Naast enkele opvallende fenomenen, namelijk het beduidend hoger aantal verplaatsingen in de laatste vijf jaar, of het feit dat Gent zijn eerste plaats verliest in de periode van de Gentse opstand (1449-1453), zien we ook enkele terugkerende tendensen. Ten eerste reisden de Brugse boden voornamelijk naar Gent en Ieper, met wie Brugge samen het representatieve college de Leden van Vlaanderen vormde. Op de tweede plaats kwamen de kleinere steden in de onmiddellijke nabijheid (het Brugse Vrije met op de eerste plaats Sluis, Damme, Oostende, Blankenberge, Nieuwpoort, enz.). Tot slot komen Brussel en Mechelen als Brabantse steden ook veelvuldig voor. Kortom, we kunnen besluiten dat het Brugse bodenetwerk in hoofdzaak lokaal of regionaal gericht was. Het geeft bovendien mooi de kern weer waarop de buitenstedelijke politiek van Brugge gericht was. Ten eerste werkte de stad samen met de andere grote Vlaamse steden om sterker te staan in de onderhandelingen met de hertog. Dit gebeurde tijdens de vele vergaderingen van de Leden van Vlaanderen, maar ook door vele bilaterale contacten die de stad had buiten de vergaderingen om. Ten tweede wilde Brugge het achterland controleren. De vele contacten met de steden en plaatsen in de nabijheid wijzen op de wil om het hele gebied en zijn voorzieningen te controleren. Ten derde had de stad geregeld contact met enkele hoofdsteden zowel binnen als buiten het graafschap zoals Rijsel, Brussel, Mechelen en Parijs. Dit waren belangrijke steden omdat er enkele centrale instellingen gelegen waren. Dit wijst op een meedraaien in de centrale hertogelijke politiek. Al deze verschillende contacten hadden evenwel slechts één doel, namelijk het verbeteren van de economische en politieke positie van Brugge. Samenwerken met andere steden gebeurde enkel als dit de eigen stad ten goede kwam.

Het feit dat Gent zijn eerste plaats verloor tijdens de Gentse opstand toont meteen de politieke waarde van dit communicatienetwerk aan. Veel brieven sturen naar een stad in opstand en contact

hebben met het opstandige bestuur, konden geïnterpreteerd worden als samenwerken met die stad. Anderzijds was het ook veel gevaarlijker om boden naar opstandige streken te sturen. Deze spanning wordt ook duidelijk in volgend fragment uit de stadsrekeningen. Toen Brugge in april 1453 een brief kreeg van Gent wist het niet goed wat ermee te doen. Het stuurde prompt een gezant naar de hertog om zijn advies in te winnen. De stadsrekening vertelt:

Item XIII in April ghesonden meester Jan van Huerne te Rijsssele an onsen gheduchte heere omme thebbene zijn avijs of de wet van desen steden zouden moghen ontvanghen zekere brieven an hemlieden ghescrevene ende ooc ant ghe-meente bi dien van Ghent de welke letteren hier ghebrocht waren bi Guijot de Sekelin dese begheerde te presenteirde bi also dat de vorseide wet goet dochte. Was ute VI daghen, XXV s. gr, valent 15 lb. parisis.¹⁴

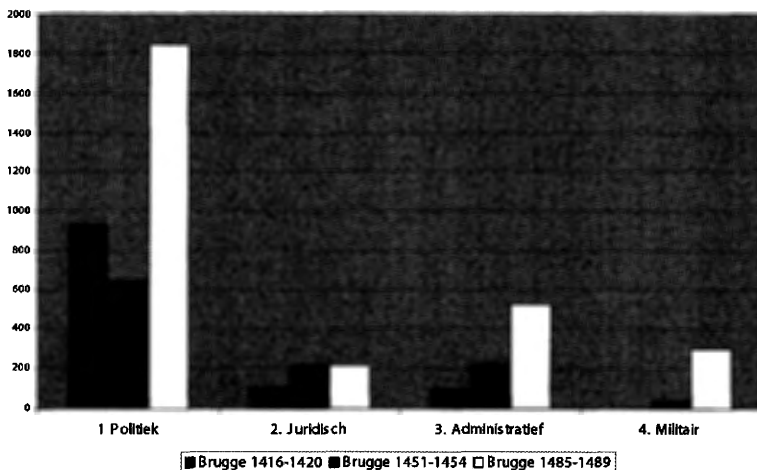
Brugge wou dus eerst het advies van de hertog inwinnen vooral eer bepaalde contacten met Gent te onderhouden.

Iedere uitgave werd ook onderverdeeld in verschillende categorieën naargelang de reden voor de verplaatsing. Als we deze analyseren blijkt duidelijk dat de redenen voor de verplaatsingen in vier aparte categorieën kunnen gerangschikt worden: politiek, administratief, juridisch en militair. Politiek zien we vooral verplaatsingen ten behoeve van de Ledenvergaderingen, naar stadsbesturen van andere steden, naar de vorstelijke ambtenarij of naar hoge clerici. Ook het bekendmaken van de stedelijke wetgeving aan de inwoners wordt tot deze categorie gerekend. Juridisch zien we vooral uitgaven voor reizen naar de Raad van Vlaanderen, het Parlement van Parijs, de Grote Raad en de officialiteit van Doornik. Administratieve uitgaven zijn ten eerste deze ten behoeve van de werking van de eigen administratie, kosten voor de opmaak van de rekeningen, het controleren van de jaarlijkse rekeningen van andere steden, het schrijven van brieven, contact met technisch personeel (vb. wisselaars), contact met het eigen stedelijke per-

14 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief: Stadsrekening 1452-1453, f. 36 v.

soneel wanneer dit in een andere stad verbleef (tijdens proces of politieke onderhandelingen). Tot de administratieve uitgaven kunnen ook de talloze contacten met het oog op het verzamelen van alle soorten informatie en nieuwsberichten over de andere steden gerekend worden. Tot slot zijn er nog de militaire contacten (contact met verschillende kapiteins te lande). Het respectieve aantal elementen van deze vier categorieën werd in onderstaande grafiek weergegeven. Het is duidelijk dat de politieke verplaatsingen de belangrijkste plaats innamen. Ander opvallend feit is dat de laatste vijf jaar, tijdens de Vlaamse opstand, de contacten exponentieel toenamen. Enkel het aantal verplaatsingen naar een juridische instelling ging achteruit. Maar politieke (onderhandelingen met de andere steden), administratieve (informatie vergaren over militaire ontwikkelingen, de toestand in andere steden, informatie over Maximiliaan van Oostenrijk, enz.) en militaire verplaatsingen namen fors toe. Dit kwantitatief verschil toont dat deze periode er een was van grote inzet, stedelijke samenwerking en politieke instabiliteit.

Grafiek 1 Uitgaven van de stad voor boden volgens categorie per periode

In bovenstaande classificatie van de vier deelgroepen valt de belangrijkste categorie uit de boot, namelijk de economische verplaatsingen. Het is moeilijk om dit als een apart motief te beschouwen omdat het een van de leidmotieven was bij alle categorieën. Vele contacten hadden als doel het bepleiten van een gunstige economische situatie. Dit werd zowel tijdens de representatieve vergaderingen als via de juridische weg verdedigd. Daarenboven zien we ook een groot aantal verplaatsingen ter controle en onderhoud van de economische transportinfrastructuur (onderhouden van de land- en waterwegen, enz.). Wat wel opvalt, is dat contacten met internationale handelaars of met andere Europese handelssteden hier amper voorkomen. Enkel in de periode van de Gentse opstand, toen de Hanze Vlaanderen verlaten had, zien we, als reactie en in een poging de Hanzekooplieden terug te halen, verschillende zendingen naar de ouderlingen van de Hanze in Lübeck, Deventer, Utrecht, enz. Hoe kunnen we nu verklaren dat er in de bodelijsten van een stad als Brugge, voor wie de internationale handel cruciaal was, geen contacten met bijvoorbeeld de Noord-Italiaanse steden vermeld staan? Het lijkt onwaarschijnlijk dat Brugge hier totaal geen inspanningen voor deed. Daarom moest er een ander informatienetwerk zijn waarvan de stad ook gebruik kon maken. Hoog tijd dus om dieper in te gaan op het informatienetwerk van de kooplieden.

HET ECONOMISCHE NETWERK: DE HANDELAARS

Voor de handelaars was informatie over hun handelspartner cruciaal. Om hun concurrent een stap voor te zijn, investeerden ze in snelle informatiewegen met de handelsstreken. De handelaars waren geïnteresseerd in alle mogelijke informatie. Dit ging van prijsstijgingen, munt Prijzen tot militaire gebeurtenissen of zelfs overstromingen. Alles wat invloed kon hebben op hun handelsactiviteiten en de prijzen kon doen schommelen, was van belang.¹⁵ Hiervoor ontwikkelden ze hun eigen soort briefverkeer. De in-

15 J. HAYEZ, 'Avviso, informazione, novella, nuova: la notion de l'information dans les correspondances marchandes toscanes vers 1400', in: C. GAUVARD en M. HEBERT (red.), *Information et société*, 113-133.

formatiestroom was hier meer permanent en minder afhankelijk van intern-politieke gebeurtenissen, zoals dat bij de stad het geval was. Bekende voorbeelden zijn het Datini-netwerk of de brieven van de Cely-familie. Om het brievenverkeer van de Brugse kooplieden van dichtbij te bekijken zal een andere goed bewaarde brievenreeks besproken worden, namelijk deze van waarschijnlijk de bekendste Hanzekoopman in Brugge, Hildebrand Veckinhusen. Zijn briefwisseling is niet alleen goed bewaard maar ook grotendeels uitgegeven.¹⁶ Hierdoor kan een reconstructie gemaakt worden van met wie, hoeveel en op welk manier de correspondentie van deze koopman verliep.¹⁷

Hildebrand, die vooral de eerste helft van de vijftiende eeuw actief was, verbleef lange tijd in Brugge. Van hieruit schreef en ontving hij brieven uit vele streken. Vooral zijn broer Sivert te Keulen was een vaste correspondent, maar hij kreeg ook brieven uit Gdansk, Lübeck, Frankfurt, Hamburg, Riga, enz. Voor een koopman als Hildebrand die zich op permanente basis vestigde in een Hanzestad was het ook noodzakelijk een beroep te kunnen doen op een permanente informatiestroom. Dit permanente karakter, namelijk het voortdurend rondlopen van boden, valt zeer duidelijk op. Vele brieven eindigen met noties als *Item scrive my rekenscap mit den ersten. Ik wel ju, off Got wel, ok al dink scriven by deme ersten loper de van hir ghet*¹⁸ of *scrivet my ein antworde hirvan myt den ersten*.¹⁹ Noties als 'de eerste loper die van hier vertrekt' wijzen erop dat er continu meerdere boden aan het werk moeten zijn geweest. Het waren ook enkel en alleen 'lopers'. Kortom, deze mensen hadden als enig doel het rondbrengen van brieven.²⁰ Omdat het meegeven

16 W. STIEDA, *Briefwechsel eines deutschen Kaufmanns im 15. Jahrhundert*, Leipzig, 1921. Zie ook M. P. LESKINOV, *Die Handelsbücher des hansischen Kaufmanns Veckinhusen*, Berlin, 1973, 560 p.

17 Over de correspondentie van Hildebrand Veckinhusen, zie: M. LINDEMANN, *Nachrichtenübermittlung durch Kaufmannsbrieve. Brief-*'*Zeitungen*'* in der Korrespondenz Hildebrand Veckinhusens (1398-1428)*, München, 1978, 116 p.

18 W. STIEDA, *Briefwechsel*, p. 164.

19 W. STIEDA, *Briefwechsel*, p. 41.

20 Dit in tegenstelling tot de zogenaamde 'sendeboden' die een diplomatieke rol bleedden bij de Hanze. Ook zij droegen documenten allerhande rond, maar dan voornamelijk over de Hanzevergaderingen. Zie bijvoorbeeld de 'brief van verbande'

van brieven met de reizende handelaars te weinig zekerheid bood voor een continu heen en weer gereis, werd een dergelijk bodenetwerk opgericht en ingezet. Kortom, de Hanzekooplieden lieten het brievenverkeer niet aan het toeval over maar installeerden een uitgewerkt systeem dat de Europese Hanzesteden met elkaar verbond. De snelheid van dit netwerk kunnen we aantonen met een eenvoudig voorbeeld. Tideman Braekeveld kon in een brief van 21 mei 1417 al antwoorden op een brief die zijn broer geschreven had op 11 mei. De afstand Brugge-Lübeck werd dus in minder dan tien dagen afgelegd wat neerkomt op meer dan 75 km per dag.

Het Hanzenetwerk was dus naast een economische ruimte ook een uitgewerkt en relatief gesloten informatienetwerk. Een schematische voorstelling voor de streek in het noorden van Polen gaf als resultaat een web-vormig netwerk met enkele hoofdassen.²¹ Wie toegang had tot dit netwerk kreeg toegang tot heel veel waardevolle economische informatie. De inspanningen van Brugge om de Hanze terug naar Brugge te halen, werden reeds vermeld. Toen de Hanze Vlaanderen verliet, had Brugge namelijk ook geen toegang meer tot het hele netwerk en dus de rijke bron aan informatie uit heel Europa. Naast het verlies van de handelsactiviteiten was dit dus een belangrijk bijkomend nadeel voor de stad en voor de overige handelaars in de stad.

Ook voor particuliere handelaars was het al dan niet opgenomen worden in het Hanzenetwerk van heel groot belang. Vertrouwen hebben en vertrouwen tonen in de handelspartner was cruciaal en indien de Hanzekooplieden met iemand zaken wilden doen en deze het vertrouwen gaven, was een van de eerste stappen om dit te tonen, de actieve integratie in het informatienetwerk. Volgend fragment is daar een goed voorbeeld van. Op 8 juli 1410 schreef

van Brugge van 4 juni 1457: *bi den lettren van recessie die onlancx ter dachvaert van Lubic vermerent zijn ender overbrocht bij onze zeere gheminde meester Pauwels van Overtwelt, Philips metten Eye ende meester Donase de Beer, onzen zendeboden ende parcareurs die uter name van ons ter laester dachvaert ghehouden te Lubic gheweist hebben.* BRUGGE, Rijksarchief, Brugse Vrije: Oorkonden, nr. 382.

21 E. ROTTER, 'Die Organisation des Briefverkehrs beim Deutschen Orden', in: W. LOTZ (red.), *Deutsche Postgeschichte. Essays und Bilder*, Berlijn, 1989, p. 27.

Sivert aan zijn broer Hildebrand dat hij zijn vertrouwen diende te tonen aan Peter Karbow, die deelnam aan de Venetiaanse handelsmissie, en wel op deze manier:

Item, leyve bruder, nemet dey Venedyessche selscap to herten also gy best kunnen wand dar leget uns dye vorderfane mynesdels ummer und Peter moget sere, dat gy eme nicht by allen loperen, dey van Brugge ut to Venedyen wart teyn, al tydynghe scryven van crude und wercke und van allerleye kopenscap und van allerleye nye tydynghe und gude und my duncket, dat kunde ju nicht vele schaden na deme dat Peter eyne wyllen darinne hevet und ok mochtet uns grot profyt inbrengen und dat were Peter ok eyn wylle und grot ere, dat hey ummer by allen loperen breyve hedde lyk andern luden und gy heylden al dey loper wol to vunde met cleynen dynge und rekend al breyve gelt und uncost der selscap und also doet ok Slyper hey geve oede ½ D. und hey rekend und scryvet dat al. Peter moget neyn dync mer men dat gy eme nicht scryven.²²

Hildebrand werd dus verzocht om voortdurend brieven te schrijven aan Peter. En dit *met iedere loper die van Brugge tot Venetië trekt*. Dit wijst er dus op dat er tussen Brugge en Venetië wel degelijk geregeld boden liepen (dus er werden geen stedelijke boden gezonden, maar wel boden van de handelaars). We zien ook duidelijk dat Peter actief moeite deed om in dit netwerk betrokken te worden. Het was zijn wil en *grote eer* om vele brieven te krijgen. Zo werd hij gezien als *een van hen*. Toegang tot informatie was dus een belangrijk criterium om als een volwaardig en – niet onbelangrijk – om als een te vertrouwen koopman beschouwd te worden. Peter mocht *niet langer denken dat Hildebrand niet naar hem schreef*. Kortom, iemand het vertrouwen schenken, gebeurde in eerste plaats door iemand informatie te geven.

HET INFORMELE NETWERK: DE MAREN EN HET GERUCHT

Er kwam niet enkel informatie de stad binnen door de stedelijke boden of de lopers van de handelaars, het gros van de informa-

22 W. STIEDA, *Briefwissel*, p. 37.

tie werd op een ongeïstitutionaliseerde manier vergaard. Dit gebeurde veelal, maar niet noodzakelijk, via het mondelinge netwerk. Nieuws kwam de stad binnen via reizigers, pelgrims, omwonenden, enz. Iedereen die uit een andere streek de stad binnenkwam werd gevraagd naar nieuws uit zijn/haar streek.²³ In dit deel zal bekeken worden hoe het stadsbestuur omging met dit informeel informatienetwerk. Enerzijds werden informeel nieuws en informatie verzameld. Anderzijds moest het netwerk gecontroleerd worden op 'roddels' die tegen het bestuur ingingen.

Talrijke boden werden naar een andere stad gezonden *omme zekere maren te vernemene*.²⁴ Vooral in de periode van de Gentse opstand (1449-1453) wilde het Brugse stadsbestuur op de hoogte zijn van wat er zich allemaal in de Arteveldestad afspeelde. De stadsrekening vermeldt dan ook de uitgave voor:

*diverschen booden ende accouten die in groote menichte binnen desen jare daghelicx ghezonden hebben ghezijn onderweghen Ghent ende al omme int landt te voet ende te perde bi daghen ende bi nachten omme secretelike te vernemene alle niemaren alzo wet van den volke van wapene van ons gheduchts heere ende van die van Ghent als van brande, rooven ende andere fortsen gheschiet bi den quaden lieden daghelijcx hier omtrent 23 lb. 5 s. 4 d. gr. ende van heimelike boden accouten die bi beveilne van mijnen heere den capetain ende de wet van desen stede ghendelike ghezijn ende gheleghen hebben te Ghent binnen omme secretelike te vernemene van haerlieden upzetten, roeringhen, regementen ende uutloopinghen omme derof minen vorseide heere den capetain ende de wet te adverterne ende over te bringhene XI lb. IIIII s. VIII d. gr. comt tzamen zoot blijft bi den cedulen van den vorseide uutzende die dezen te hemlieden waers hebben XXXIIII lb. IX s. groten valent 413 lb. 8 s. paris.*²⁵

- 23 Zie A. FOX, 'Rumour, News and Popular Political Opinion in Elizabethan and Early Stuart England', in: *The Historical Journal*, 40 (1997), p. 597-620.
- 24 De verwijzingen zijn talrijk, bijvoorbeeld op 29 oktober 1451 werd Joris Veysse naar Gent gestuurd *omme zekere maren te vernemene*. Hij was vijf dagen onderweg. Zie BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1451-1452, f. 39 v.
- 25 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1452-1453, f. 41 r.

Er werden dus geregeld boden, zowel te voet als met paard, overdag als 's nachts, uitgestuurd om in het grootste geheim verschillende nieuwsfeiten te verzamelen zowel over de milities van Gent als deze van de hertog. Dit ging dus een stap verder dan het officieel brieven sturen tussen elkaar. Het was een geheim informatiesysteem dat gevoed werd door de informele berichten die de uitgezonden boden dienden te verzamelen en over te brengen aan het stadsbestuur van Brugge. Talrijke soortgelijke uitgaven wijzen op een veelvuldig gebruik.²⁶

Naast de boden die uitgestuurd werden in opdracht van het stadsbestuur, kwamen er ook enkele nieuwsbrengrers ('boden') spontaan nieuwsberichten brengen aan het stadsbestuur. In ruil kregen ze een kleine vergoeding. Een vergoeding werd betaald aan wie het stadsbestuur op de hoogte bracht van het overlijden van een poorter. Maar ook ander nieuws bereikte spontaan het stadsbestuur. Zo werd een persoon in 1487 betaald omdat hij nieuws bracht over de overwinning van de 'rebel' Louis II d'Orléans (de latere Franse koning Louis XII) op Charles VIII, de toenmalige koning van Frankrijk (in het kader van de zogenaamde *guerre folle*).²⁷ Opvallend, enkel goed nieuws werd aan het stadsbestuur meege-deeld en vergoed.

Het Brugse stadsbestuur gebruikte dus deze informele berichten om op de hoogte te blijven en zijn beleid op de actuele feiten te kunnen afstemmen. Maar dat mondelinge 'roddelcircuit' had niet enkel voordelen. Zo was het stadsbestuur op zijn hoede voor al te vrije interpretaties of nieuwsberichten die ingingen tegen het beleid van het stadsbestuur. De stedelijke overheid was uiterst waak-

26 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1419-1420, f. 106 r.: *Item ghegheven Gheeraerde Ruebs ende Janne Bertoen buerchmeesters van dat zij binnen desen jare uteghegheven hebben ende te coste ghehadt van vele hemelike boden bi hemlieden ghesonden buten slands omme eeneghe secrete zaken aengaende onsen gheduchten heere ende prinche ende zinen lande van Vlaendren, VII lb. VI s. VIII d., 155 lb.* Er zijn nog talrijke soortgelijke uitgaven te vinden in de verschillende stadsrekeningen.

27 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1487-1488, f. 165 r.: *Item betaelt den bode die de tijdinghe ende niemare brochte uut Bretagne dat mijn heere van Orlyens victorie vercregen hadde jeghens den Franchousen.*

zaam voor woorden die wanorde of tweedracht in de stad en haar bestuur konden veroorzaken. Om deze reden was het in juni 1487 alle hens aan dek voor het Ieperse stadsbestuur. In Brugge werden geruchten verspreid die het stadsbestuur van Ieper konden schaden. Andries de Wale en Jan van Lichtervelde werden van Ieper naar Brugge gezonden

om te bevelene, remedierene ende wederstane de vremde quaeede ende quetselicke maren bi eeneghen quaetwillenden ghestrooyt ende ghedaen loopen ten laste van eenighen om tusschen den goeden lieden van deser stede discoord ende ghescil te maken ende ooc om de vorseide quaetwillende hadt moghelic gheweest tachterhalene ende doen corrigerene zodat anderen exemple hadde moghen wesen.²⁸

De gezanten dienden dus in Brugge te achterhalen wie nieuws verspreid had dat onenigheid onder het stadsbestuur had kunnen brengen. Indien de daders gevat werden, dienden deze op een exemplarische wijze gestraft te worden.

De spanning liep het hoogst op tijdens politiek onrustige periodes (opstanden, overlijden hertog, enz.). Maar ook in politiek rustiger perioden was er een continue vraag naar nieuws. Er werd vooral geïnformeerd naar de toestand van de hertog en zijn entourage. De hertog zelf had belangrijke informanten in zijn baljuws,²⁹ maar de steden dienden zelf continu boden naar de hertog te sturen. Dit deden ze regelmatig omdat ze er goed aan deden om de hertog te volgen. Zo konden ze pleiten bij de hertog of hertogin om naar de eigen stad te komen. Dit publieke vertoon was een vorm van legitimatie bij de bevolking van de hertogelijke macht, maar ook van het stadsbestuur. Bovendien was het de ideale gelegenheid voor de steden om hun eisen of ongenoegens aan de vorst kenbaar te

28 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Fonds Rekenkamers, 38711: Stadsrekening Ieper 1487, f. 35 v.

29 J. VAN ROMPAEY, *Het Grafelijk Baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967, 701 p.

maken. Stedelijke boden volgden de hertogen dan ook overal.³⁰ Verschillende boden werden gezonden *omme te vernemene de comste van onzen gheduchten heere*.³¹ Maar ook naar de gezondheid, zijn militaire avonturen, en dergelijke werd gespeeld om toch maar van alles op de hoogte te zijn.³²

DE DRIE NETWERKEN EN HUN RELATIE

We hebben dus drie belangrijke informatienetwerken. Twee daarvan waren gebaseerd op boden die brieven rondbrachten (al dan niet met mondelinge uitleg). Het ene, stedelijke, was vooral gericht op een inter-stedelijk, eerder lokaal, netwerk. Het andere, economische, verbond de Europese handelssteden met elkaar. Hoe stonden deze netwerken nu in relatie tot elkaar? Kon het ene gebruik maken van het andere? Met andere woorden, indien de stad Brugge een brief naar bijvoorbeeld Venetië wou sturen, kon ze dan een beroep doen op het handelsnetwerk en is dit misschien de reden waarom de Europese handelssteden ontbreken in de stedelijke bodelijsten? Zolang we geen klaar en duidelijk voorbeeld vinden kunnen we dit moeilijk aantonen. Maar alleszins kunnen we wijzen op enkele belangrijke plaatsen waar allerhande informatie samenkwam. De belangrijkste plaats is hier misschien wel de stedelijke herberg. Dat was dé plaats waar zowel stedelijke boden als handelslieden met hun lopers elkaar konden ontmoeten. Ook reizigers, pelgrims en vele anderen kwamen in de herberg terecht. Met andere woorden, in de herberg kwamen de drie besproken netwerken samen, het politiek-administratieve, het economische en het mondelinge circuit van pelgrims, reizigers en allerhande geruchten. Herbergiers, vaak makelaars, behoorden

30 E. LECUPPRE-DESJARDIN, *La ville des cérémonies. Essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas bourguignons*, Turnhout, 2004, p. 42 en p. 112-113.

31 Bijvoorbeeld: BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1454-1455, f. 39 v.

32 Zo werd Bernaerd van Scoonbeke in 1486 gezonden naar Ursel *omme te vernemene tijdinghen van onsen voorseide gheduchten heere den conijnc*. BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1485-1486, f. 143 r. Jan van Sceipstale werd op 14 februari 1489 gestuurd naar Ieper *omme tijdinge ende waerachteghede te vernemene van den innemene van Sint Omaers*. BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1488-1489, f. 123 r. De voorbeelden zijn legio.

dan ook tot de belangrijkste informatiedragers van een stad. Niet zelden konden ze dit vergaard 'kapitaal' (informatie, sociale netwerken) omzetten in reële politieke macht. Uit het onderzoek van Anke Greve over de Brugse makelaars in de 14^e en 15^e eeuw blijkt dat vele herbergiers veelal ook een schepen- of burgemeestersfunctie konden bemachtigen.³³ De stedelijke administratie hoefde dus maar naar de herberg te trekken om brieven mee te geven met de handelsboden naar de overige Europese steden. Ook hier blijkt weer hoe belangrijk het was voor Brugge dat de Hanze in Brugge verbleef. Zo stond het veel dichterbij vele andere Europese steden door middel van het Hanzenetwerk. Ook omgekeerd maakten de handelaars voor correspondentie dichterbij gebruik van het stedelijk netwerk.³⁴ Voor beide gold hetzelfde doel: de brief moest zijn bestemming bereiken!

BESLUIT

De laatmiddeleeuwse stad kon op verscheidene manieren aan informatie geraken. Ze had hiervoor een eigen, lokaal, politiek netwerk. Ze vormde een knooppunt van een Europees, economisch netwerk. En tot slot kwamen ook allerhande nieuwsberichten formeel de stad binnen. Een analyse van de stedelijke bodelijsten vertelt ons niet enkel wie de stad bezocht, zij is ook een verklikker van de buitenstedelijke politiek en de stedelijke ambities. Zij is daarenboven een middel om het stedelijke netwerk en zijn hiërarchie te definiëren.

De stadsboden werden uitgezonden wanneer de politieke zaak het vereiste. Handelsboden reisden daarentegen op een meer regelmatige basis. Dit laatste communicatienetwerk en het belang ervan bleef ook niet onopgemerkt bij Maximiliaan van Oostenrijk. Toen hij in 1489 besloot een postdienst op te richten die de verschillende streken van zijn rijk vlotter met elkaar zou verbinden, deed

33 A. GREVE, *Hansen, Hosteliers und Herbergen: Studien zum Aufenthalt hansischer Kaufleute in Brügge im 14. und 15. Jahrhundert*, UGent, 1999 (onuitgegeven doctoraatsverhandelin), 2 dln.

34 B. DOUMERC, *Par Dieu écrivez plus souvent! La lettre d'affaires à Venise à la fin du Moyen Age. La circulation des nouvelles au Moyen Age*, Parijs, 1994, p. 104-105

hij niet toevallig een beroep op de kennis, ervaring en vaardigheden van een Italiaanse koopliedenfamilie, de familie Tassis. De boden werden nu officiële *messagiers* en niet langer particuliere lopers. De officiële 'bescherming' van de staatsmacht opende de deuren voor een veiliger, sneller en betrouwbaarder postverkeer. Maar het jaar van de oprichting, 1489, is dus allesbehalve een begindatum voor het gestructureerde postsysteem want dit is gebaseerd op een veel langere traditie van internationaal (economisch) briefverkeer. Juist omdat dit netwerk zo belangrijk en potentieel drager was van belangrijke informatie, liet Maximiliaan dit in zijn staatsmacht integreren. Het vergemakkelijkte het bestuur en bracht zijn Europese steden dichter bij elkaar. Maar naast dit officiële netwerk bleven ook de steden hun stadsboden behouden. Net omdat dit brievenverkeer meer was dan louter een postdienst, maar een degelijke machtsfactor die een stad kennis, macht en sociaal kapitaal verschafte, waren de Vlaamse steden niet bereid dit zomaar op te geven. In de nieuwe tijden zou de tweedeling blijven bestaan tussen de stedelijke boden die op het lokale en regionale niveau actief waren en de staatsboden van Thurn en Taxis die de Europese streken met elkaar verbonden. Vandaag zien we ook, nu er veel snellere communicatiemiddelen bestaan, dat voor de overheden de waarde van het traditionele postsysteem verdwijnt. Men ziet het enkel nog als een kost en niet langer als een nut.

Kortom, de studie van het laatmiddeleeuwse communicatiesysteem is niet louter een onderzoek naar een postdienst, maar het vertelt ons iets over de stedelijke politiek, haar ambities en de relaties die ze onderhield. Verder onderzoek moet nog dieper ingaan op de relaties tussen de steden, het belang van het internationale handelsnetwerk op politiek vlak (vooral voor steden die zich minder op de internationale handel toeleghden) en de politieke waarde van een informeel informatienetwerk.